

компетентності під час вивчення простого ускладненого речення; представлено погляди науковців щодо поняття "граматичної компетентності"; подано зразки вправ на формування граматичної компетентності в учнів 8-х класів під час вивчення простого ускладненого речення.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, мовно-мовленнєва компетентність, граматична компетентність, просте ускладнене речення.

Анотація

В статті освітається проблема застосування компетентнісного підходу до навчання української мови, зокрема робота з учнями 8-х класів над формуванням граматичної компетентності при вивченні простого ускладненого речення; представлені погляди учених стосовно поняття "граматичної компетентності"; представлені зразки вправ для формування граматичної компетентності в учнях 8-х класів при вивченні простого ускладненого речення.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, культурно-языковая компетентность, грамматическая компетентность, простое осложненное предложение.

Summary

The problem of application of the competence-based approach to learning the Ukrainian language, including work with students of 8th forms on the formation of grammatical competence while learning simple complicated sentence is considered in the article; the views of scholars on the concept of "grammatical competence" are presented; the samples of exercises on formation of grammatical competence of students of 8th forms while learning simple complicated sentence are given.

Key words: competence, competence-based approach, language and speech competence, grammatical competence, simple complicated sentence.

УДК. 37.015.31:78

С. С. Лазаренко

(Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Б. Хмельницького)

СУТІСНІ ВИМІРИ ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ УЧНЯ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Трансформації соціокультурних процесів у сучасному суспільстві, підвищення уваги до національної музичної спадщини та традицій, що формують процес європейської та світової інтеграції України, обумовлюють переосмислення концептуальних засад художньо-естетичного навчання та виховання учнів.

У "Концепції художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів" у загальних положеннях зазначено, що "художньо-естетичний розвиток – це становлення особистості, яке характеризується естетичним ставленням до мистецтва і дійсності, розвинутими спеціальними художніми здібностями та мисленням, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації і безперервного духовного самовдосконалення" [6].

На сьогодні перед загальною освітою України постає вимога формування емоційно-естетичного досвіду особистості на різних ступенях навчання з низки важливих причин:

1) необхідністю відновлення балансу між духовним розвитком особистості та матеріальними цінностями суспільства на користь

духовності та людиноцентричності;

2) важливістю розвитку свідомого ставлення особистості до глобального поширення мас-медіа, заповнення музично-інформаційного простору популярною музикою низької художньої вартості та виокремлення дійсно художньо цінних зразків сучасного музичного мистецтва;

3) розширенням об'єму музично-слухових вражень учнів від сприйняття сучасної музики до розуміння краси та досконалості класичного музичного мистецтва.

У цьому контексті актуальним завданням є розвиток творчої особистості з багатим емоційно-естетичним досвідом, здатної до креативних дій та вчинків.

Актуальність обраної теми зумовлена новою стратегією освіти, відповідно до якої естетичне виховання має ґрунтуватися на ідеях особистісного розвитку учня, збагачення його емоційно-естетичного досвіду, формуванні ціннісних орієнтацій та потреби в самовираженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування емоційно-естетичного досвіду особистості відображена в працях філософів, мистецтвознавців, психологів, педагогів (Б. Ананьєва, Б. Асаф'єва, Н. Ветлугіної, Л. Горюнової, Л. Гродзенської, Т. Завадської, Б. Теплова, Г. Щукіної, П. Якобсона та інших). Теоретичні та методичні аспекти названої проблеми вивчаються науковцями в тісному зв'язку з музично-естетичним навчанням і вихованням (А. Болгарський, О. Дем'янчук, Г. Дідич, І. Зязюн, Л. Масол, О. Рудницька) та музично-творчою діяльністю особистості (Б. Брилін, В. Бутенко, Н. Кічук, Н. Сегеда, О. Ростовський). Науковці також розробляють питання формування естетичного смаку (О. Костюк, Г. Падалка, О. Рудницька), естетичного ставлення та оцінки (В. І. Дряпіка, Л. Г. Коваль), розвитком емоційно-естетичної свідомості особистості (М. В. Нечепоренко).

Відсутність достатньої кількості наукових досліджень з проблеми формування емоційно-естетичного досвіду учнів середніх класів в усіх формах навчально-виховного процесу зумовила **мету статті** – висвітлити сутнісні характеристики емоційно-естетичного досвіду учнів середніх класів у контексті загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування емоційно-естетичного досвіду особистості віддзеркалює наявність емоційного початку в площині художньо-естетичного досвіду індивіда.

Філософська література визначає досвід як цілісну категорію, що поєднує в собі співвідношення суб'єктивного й об'єктивного, безпосереднього й опосередкованого, інтуїтивного й осмисленого у свідомості індивіда та пов'язана з вирішенням питання про взаємовідношення й порівняльну цінність раціонального (розуму) та емоційного (відчуття). Ще в філософії І. Канта послідовно розглядаються фізична, моральна, логічна та естетична довершеність особистості, в якій всі здібності, що досягли естетичного та культурного рівня, поєднуючись, створюють досконалу людину, особистість, яке вдосконалює світ [2, с. 15].

У психолого-педагогічному аспекті досвід розглядається як особливий результат творчої діяльності людини, яка спрямована на свідоме сприймання різноманітних вражень навколишнього середовища; обумовлена багатограниними актами людського мислення, пам'яті, уяви та емоційних переживань; має на меті позитивне перетворення самої особистості [2, с. 5-11].

Художньо-естетичний аспект досвіду обумовлений його зв'язком з духовно-практичним ставленням людини до навколишнього світу та спілкуванням і виявляється шляхом: залучення до особистісного розвитку механізмів соціального наслідування (культури); усвідомлення індивідом значимості мистецтва як узагальненої організації загальнолюдського досвіду та досвіду відносин; встановлення єдиного смислового поля тлумачень таких категорій, як естетична та художня свідомість, естетичний смак та оцінка, художній образ [2, с.36].

Естетичний досвід визначається в науковій літературі як сукупність неутилітарних інтуїтивно-дієвих ставлень суб'єкта до реальності, які мають споглядальний, ігровий, утворювальний характер. При цьому мається на увазі як досвід окремої особистості, так і характерний для соціальних утворень певних етапів культури, що супроводжується або завершується духовною насолодою суб'єкта чи позитивною аксіологічною реакцією суб'єкта на основі почуття задоволення [7, с 40].

У наукових працях Д. Джоли та А. Щербо естетичний досвід висвітлюється з одного боку, як сутність естетичного виховання, а з іншого – як цілеспрямований процес формування та розвитку підходу людини до світу з потребою в досконалості [2, с.11]. За переконанням О. Апраксіної, рівень естетичного ставлення до будь-якого предмета залежить від того, наскільки естетичні знання про цей предмет усвідомлені, осмислені естетично та приносять емоційно-творче задоволення [1, с.47].

З позицій мистецької освіти естетичний досвід особистості розглядається в єдності з емоційною сутністю музичної діяльності, утворюючи, за нашим переконанням, емоційно-естетичний досвід – системну цілісність музичних знань, умінь, навичок, здібностей, що функціонує як інтегральний людинотворчий феномен особистісної музичної неповторності учня. Емоційно-естетична свідомість – форма суспільної свідомості, що являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання оцінки, смаки, ідеали тощо і концентровано виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах (за М. Нечепоренком) [7, с. 42].

Актуальність проблеми полягає в тому, що естетичне виховання, зокрема, формування емоційно-естетичного досвіду є важливою складовою гармонійного розвитку особистості.

І. Зязюн стверджує, що згідно з сучасними уявленнями про естетичне виховання як залучення людини до соціокультурного простору естетичний досвід специфічно пов'язує її зі світом. Визначаючи естетичний досвід як "духовне утворення", вчений відносить його до складних психічних явищ, котрі можуть бути розглянуті як системи та мати

компонентну структуру [4, с. 64].

Крім того, І.зязюн розкрив найбільш повно структурний зміст естетичного досвіду. Основними складниками естетичного досвіду, на його думку, є потреби, емоції та почуття, смаки, погляди, ідеали. “ Естетичний досвід через свої складові спеціалізовані емоції та почуття, що обов’язково зумовлюють вольову діяльність, регулює людську поведінку, спрямовує дії людини на предмет, здатний задовольняти людську потребу”.

Компоненти художньо-естетичного досвіду як “інтегративне особистісне утворення, яке є результатом художньо-естетичної діяльності особистості, змістовною стороною якого виступає естетичне відношення до мистецтва як діяльнісно-емоційного процесу зв’язку особистості з художніми об’єктами” виділені в дослідженні О. Шевнюк: когнітивний компонент (художня ерудованість); афективний компонент (художня емпатійність); сенсорний компонент (сприйнятливості до художньої форми) [12].

Компоненти структура музично-естетичного досвіду як “виду художньо-естетичного досвіду особистості” окреслена в наукових працях Т. Завадської, де визначаються мотиваційно-орієнтовний компонент (музичні потреби, прагнення, переваги, знання); операційно-перцептивний (музичні вміння та здібності); контрольньо-оцінювальний (рівень розуміння образного змісту музики, володіння естетичною оцінкою та інтерпретацією музичних творів) [3].

У сучасній педагогічній літературі естетичне виховання визначається як сукупність різноманітних засобів і методів, що пробуджують і розвивають у школяра естетичне відношення до життя, літератури і мистецтва, спроможність ставити до них високі вимоги та об’єктивно оцінювати художні твори. Емоційно-естетичне виховання визначається М. Нечепоренком як складова частина виховного процесу, спрямована на виховання і формування позитивних почуттів, смаків, суджень та художніх здібностей особистості, на розвиток її вміння й готовності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [7, с.42].

Кожен вид виховання має власні неповторні відмінності. Специфічність естетичного виховання в тому, що воно формує в учнів розуміння краси, чуттєвість світосприйняття, духовні потреби та інтереси, емоційно-естетичне ставлення до дійсності, розвиває творчі здібності.

Розвиток людини відбувається на тлі численних емпіричних і нормативних спроб культурно спрямувати характер її змін як особистості. Звернення до феномену розвитку в педагогіці започатковано традицією вивчення освітніх систем як таких, що реалізують функцію соціалізації людини, тобто її виховання відповідно до культурних норм, вироблених суспільством [10, с. 59]

Отже, естетичний розвиток школяра є складовою його творчого розвитку. Музично-естетичне навчання та виховання є важливим засобом формування духовної культури та збагачення емоційно-естетичного досвіду кожної людини. Дослідження науковців у названій галузі стверджують, що естетичний розвиток особистості, базуючись на природних задатках та індивідуальних особливостях індивіда,

відбувається під впливом навколишньої дійсності, середовища, мистецтва, виховання та самовиховання.

У цьому контексті важливим є дослідження Т. Завадської, де стверджується, що якість та кількість набутого особистістю музично-естетичного досвіду сприяє позитивному впливу музичного мистецтва на школяра. Розглядаючи музично-естетичний досвід як цілісне утворення, котре характеризує рівень розвитку особистості дитини в цілому в різних видах музичної діяльності, Т. Завадська підкреслює його знанневий, дієвий та емоційний аспекти. Безпосередньо в музично-естетичному досвіді школярів дослідниця виділяє: інтонаційно-слуховий досвід; систему музичних знань та вмінь; досвід емоційно-цілісного ставлення до музики; досвід творчої музичної діяльності [3].

Естетичне відношення людини до дійсності й мистецтва супроводжується емоційно-почуттєвою реакцією. Філософи розглядали категорію “емоції” як певний спосіб відношення людини до світу, що визначається у формі безпосереднього переживання. Естетичні переживання в працях науковців визначалися як такі, що супроводжуються насолодою від сприймання прекрасного, відіграючи роль стимулятора духовного життя людини та визначаючи світоглядну настроєність особистості, її естетичні смаки, творчу активність та ціннісну орієнтацію. За твердженням Б. Теплова, сприймання музики “іде через емоцію, а музика є емоційним пізнанням” [12, с.22].

У музичній педагогіці XXI ст. зріс дослідницький інтерес вчених до особистісного світовідчуття і світорозуміння музичного мистецтва (Н. Сулова, О. Панкова, О. Гвоздева), який ґрунтується на доробку видатних педагогів М. Арановського, Б. В. Асаф'єва, Д. Б. Кабалевського та інших.

У процесі музичного навчання принцип творчої діяльності та самовираження школярів на уроках музичного мистецтва є важливою та складною проблемою. Аналіз досліджень феномена творчого самовираження дозволяє виділити ряд основних характеристик, які важливі для опису сутнісних характеристик емоційно-естетичного досвіду учня. До них належать: рівень усвідомленості та цілеспрямованості творчого акту; природність або штучність створюваного образу; активність (вмотивованість) творчого самовираження в діяльності; широта самовираження; нормативність або окультуреність самовираження особистості. Виділені індивідуальні особливості творчого самовираження особистості поступово формуються в процесі вікового розвитку і найбільш яскравому вираженню отримують у середньому шкільному віці. Л. Виготський підкреслював, що новоутворення критичного віку (в тому числі й середнього та старшого шкільного) є своєрідними та специфічними.

Підлітковий вік – це той період у розвитку людини, коли естетичний елемент музики починає освоюватись активно, перетворюючись у фактор осягнення естетичної сутності музики. Помітно зростає роль знань у музичному сприйманні, посилюється прагнення до предметно-образного тлумачення творів, осмислення різноманітних засобів музичної виразності

й освідомлення їх зв'язків зі змістом музики. Саме музика – вид мистецтва, який активно і безпосередньо впливає на духовний світ особистості, на емоційну сферу її психіки.

Величезний потенціал та гуманістичну спрямованість музичного мистецтва відмічали провідні педагоги минулого та сучасності. В. Сухомлинський теж неодноразово торкався питань виховання дітей засобами музики. Він стверджував, що музика — мова почуттів, переживань, найтонших відтінків настрою – є могутнім засобом естетичного виховання. Чутливість сприймання мови музики, розуміння її залежить від того, як у дитинстві й отрочстві сприймалися твори, складені народом і композиторами, а відчуття краси музичної мелодії відкриває дитині її власну внутрішню красу та виховує свідоме почуття гідності. У цьому контексті музичне виховання у В. Сухомлинського розглядається не тільки як виховання музиканта, а, в першу чергу, непересічної людини [11, с. 97].

Безсумнівно, музична діяльність у єдності її художньої та естетичної сторін у будь-яких своїх формах (виконання, сприйняття, творення) є творчою, оскільки музичне сприйняття, що лежить в її основі, не є пасивним спогляданням художнього змісту, а інтелектуально-емоційною переробкою почутого у відповідності з особистісним досвідом, ціннісними орієнтаціями того, хто сприймає. Підтвердження цього положення ми знаходимо в працях Л. Горюнової, Н. Киященко, І. Немикіна, Є. Миколаєва, які стверджують, що творчий характер закладений у самій природі музикування, а взаємодія об'єктивного і суб'єктивного чинників у процесі виконання музики забезпечує співтворчий зв'язок з композиторським твором.

Емоційно-естетичний досвід є провідною характеристикою особистості, її спрямованості на естетичне освоєння дійсності. Сприйняття музики – це складний емоційний чуттєво-інтелектуальний процес пізнання, оцінки й переживання музичного твору. Психологи та музиканти визначають, що загалом він вписується між двома полюсами. З одного боку, це елементарне акустичне сприймання звукових сигналів як щось таке, що ми чуємо і що діє на органи слуху, а з іншого, – це процес пізнання уявленого художнього змісту в музичній матерії. Як писала О. Рудницька, "... саме музика, яку вирізняє процесуальність, відсутність будь-якої наочної конкретності, предметного зображення, хронології подій, якнайбільше вимагає від сприймаючого емоційної чутливості, фантазії, творчої ініціативи, асоціативного мислення, спостережливості, тобто тих якостей, що іноді бувають кориснішими для людини, ніж отримана нею сума знань" [9, с. 12].

За нашим переконанням, сприймання музики тісно взаємопов'язане з творчістю особистості, оскільки під час слухання музичного твору у свідомості слухача з'являються уявні образи та асоціації, що активізують уяву, фантазію, образне мислення, естетичні переживання.

Висновки. Отже, узагальнюючи сутнісні характеристики емоційно-естетичного досвіду особистості, пропонуємо його розглянути як невід'ємну частину естетичного виховання; передбачаємо цілеспрямований та систематичний розвиток музичних здібностей учнів,

формування їх емоційно-естетичного досвіду, вмій та навичок сприймання музики, активізацію здатності розуміти та глибоко сприймати твори мистецтва.

У середньому шкільному віці музична інформація складає для школярів певну цінність і викликає інтерес, тобто є об'єктом пізнання. Це один з результатів життєвого досвіду, сформованого різноманітними засобами художньої комунікації. У цьому випадку зусилля учня спрямовані на досягнення певної мети – отримання музичної інформації. Уже на цьому етапі він готовий до процесу музичного сприймання не тільки емоційно, але й розумово. Активізація процесу музичного сприймання – одне з головних завдань учителя, яке потребує оволодіння школярами середніх класів системою раціональних узагальнювальних прийомів розумової діяльності, а також естетичним усвідомленням музичних явищ у єдності їх змісту й форми, що сприятиме формуванню емоційно-естетичного досвіду.

Перспективами подальшого дослідження є формування когнітивного, аксіологічного та творчо-діяльнісного компонентів, в емоційно-естетичному досвіді та визначення рівнів і показників творчого самовираження учнів середніх класів засобами музичної драматургії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі / О. А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Джоло Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів: [навчально-методичний посібник] / Д. М. Джоло, А. Б. Щербо. – К. : ІЗМН, 1998. – 392 с.
3. Завадська Т. М. Педагогічне діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів / Т. М. Завадська // Початкова школа. – 1993. – №3. – С.27-29.
4. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфера вияву / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1970. – 172 с.
5. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков – СПб. : Питер, 2001. – 592 с.
6. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] / Л. М. Масол – Режим доступу до ресурсу: http://www.vur-info.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1182&article_id=165701#.
7. Нечепоренко М. В. Емоційно-вольова культура студента : монографія / М. В. Нечепоренко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 180 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, – 2008. – 272 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: [навч. посіб.] / Рудницька О. П. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
10. Сегеда Н. А. Феномен розвитку та його моделі як основа проектування людиномірної освіти / Н. А. Сегеда // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – 2013. – №1. – С. 59.
11. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1975. – 243 с.
12. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – Избр. Труды : В 2-х т. – Т. I. – М. : Педагогика, 1985. – 254 с.
13. Шевнюк О. Л. Формування художньо-естетичного досвіду майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Л. Шевнюк ; УДПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 1995. – 149 с.

Анотація

Висвітлюється зміст філософського, культурологічного та психолого-педагогічного підходів до проблеми особистісного досвіду. Обґрунтовуються причини та важливість формування емоційно-естетичного досвіду саме в підлітковому віці. Розглядається компонентна структура музично-естетичного досвіду та специфіка естетичного виховання з позицій творчого розвитку особистості школяра.

Ключові слова: естетичне виховання, емоційно-естетичне виховання естетичний досвід, емоційно-естетичний досвід, емоційно-естетична свідомість, творче самовираження учня.

Аннотація

Раскрывается содержание философского, культурологического и психолого-педагогического подходов к проблеме личного опыта. Аргументируются причины и важность формирования эмоционально-эстетического опыта именно в подростковом возрасте. Рассматривается компонентная структура музыкально-эстетического опыта и специфика эстетического воспитания с позиций творческого развития личности школьника.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эмоционально-эстетическое воспитание эстетический опыт, эмоционально-эстетический опыт, эмоционально-эстетическое сознание, творческое самовыражение ученика.

Summary

The content of philosophical, culturological and psychological- pedagogical approaches to the problem of personality experience is opened. The reasons and importance of forming of emotionally-aesthetic experience exactly in teens are argued. The component structure of musically-aesthetic experience and specific of aesthetic education from positions of creative development of personality of schoolboy are examined.

Key words: aesthetic education, emotionally-aesthetic education, aesthetic experience, emotionally-aesthetic experience, emotionally-aesthetic consciousness, creative self-expression of student.

УДК 37(09)

Е. В. Лещенко,

кандидат педагогічних наук

(Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка)

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
М. КАРИШЕВА ТА Р. КВІТКИ – ПОСЛІДОВНИКІВ М. КОРФА**

Постановка проблеми. Осмислення сучасного стану освіти з філософсько-педагогічних та історико-культурологічних позицій неможливе без цілісної історико-генетичної реконструкції гуманітарного контексту тлумачення найважливіших педагогічних категорій і понять, якими описується культурно-світоглядна сутність професійної діяльності педагога. Дослідження особливостей формування теоретичних уявлень про соціальну значущість учительської праці у вітчизняній педагогічній думці кінця XIX – початку XX століть дозволяє позначити основні підходи до вирішення цієї актуальної проблеми.

Історичний аналіз етапів розвитку земської сільської школи, періодів її реформування покликаний стати основою оцінки діяльності сучасної сільської школи, розробки напрямків педагогічних перетворень. У нових історичних умовах, на нашу думку, сучасній школі необхідно повернути роль найважливішого інституту соціалізації на селі, визначити шляхи вирішення завдання підготовки школяра до успішної діяльності в рамках нової системи соціальних відносин, обумовлених, з одного боку, законами ринку, з іншого – цінностями культури постіндустріального суспільства. У свою чергу суспільство чекає від сільської школи збереження традиційних функцій, пов'язаних з трансляцією народної культури, особливого сільського способу життєсприйняття.

Сьогодні, у часи реформування системи освіти, актуальним є